

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КИТАЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Ринкова трансформація економіки України, будучи результатом певної економічної політики, в свою чергу зробила і продовжує робити помітний вплив на економічну політику як сукупність економічних цілей і заходів держави та уряду, спрямованих на вирішення короткострокових і довгострокових завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни. Саме через це чимало українських вчених здійснює дослідження особливостей економічної політики в умовах ринкових перетворень. Особливо плідно в цьому напрямі працюють академіки В. Геєць, Ю. Пахомов, М. Чумаченко, А. Чухно, професори Т. Ковальчук, П. Леоненко, Ю. Макогон, В. Черняк та інші. Про характер економічної політики сучасної України доводилося писати і авторів даної статті.

Проте економічна політика є настільки багатогранною та динамічною, що змушує дослідників час від часу повертатися до неї як об'єкта дослідження, обираючи в якості предмета дослідження одну із її граней. Як на нашу думку, сьогодні є потреба здійснити аналіз економічної політики України в контексті китайського досвіду реформування (модернізації) економіки. Це потрібно для того, щоб наше суспільство нарешті зрозуміло, що реформи можна здійснювати по-різному: в інтересах посилення економічної могутності країни та зростання добробуту всього її населення і в інтересах збагачення горстки високопосадовців та їхніх родичів, друзів, сусідів тощо. Адже, якщо не брати до уваги окремі спільні риси (активізацію ринкових відносин, створення вільних економічних зон і т. ін.), характер, методи здійснення і наслідки реформування економіки в Україні та Китаї є діаметрально протилежними. Причому ця протилежність простежується вже до реформування своєї економіки, наскільки повно був врахований той незаперечний, підтверджений досвідом багатьох країн, факт, що курс на ринкову трансформацію будь-якої національної економіки вимагав наявності, як мінімум, трьох умов, а саме: якісної економічної теорії, яка б могла стати методологічною основою економічної політики у трансформаційний період; висококваліфікованих і чесних політиків, здатних з користю для суспільства впроваджувати в практику теоретичні положення та рекомендації; глибокого розуміння населенням суті і, головне, можливих соціально-економічних наслідків ринкових перетворень. На жаль, жодної із названих умов Україна не мала ні на старті ринкових перетворень, ні у наступні періоди.

Для тих, хто бере під сумнів сказане нами, спробуємо дати пояснення. Найперше про відсутність економічної теорії. Як відомо, методологічною основою економічної політики виступає економічна теорія, і насамперед політична економія. Пізнаючи відкриті політичною економією об'єктивні економічні закони, потреби, інтереси і цілі різних економічних суб'єктів, органи державної влади мають можливість визначати основні засади фінансово-кредитної, бюджетної, науково-технічної, структурної, інвестиційної, соціальної, аграрної, зовнішньоеконо-

мічної політики. Відсутність належних економічних знань в урядовців, політиків, бізнесменів неминуче призводить до помилок в економічній політиці.

Зрозуміло, що економічна політика тих чи інших держав буде різною, якщо спиратиметься на різні напрями політичної економії, тобто на сукупність властивих їм уявлень про інструменти і механізми економічної політики. Взнявши курс на ринкову трансформацію економіки, Україна відмовилась від використання марксистських уявлень про інструменти і механізми економічної політики, і передусім від планування як засобу свідомого забезпечення планомірного пропорційного розвитку економіки в інтересах підвищення матеріального і культурного рівня життя населення.

При цьому вітчизняні урядовці не стояли перед вибором: на базі якого саме немарксистського напрямку економічної теорії здійснювати економічну політику: класичного, кейнсіанського, неоліберального, монетаристського. Адже західні «добродійники» запропонували їм неолібералізм. І сьогодні ні для кого не є таємницею, що нинішня модель економіки України асоціюється в науковому плані з працями М. Фрідмена та Ф. Хайека. Характерно, що неоліберальну, монетаристську економічну доктрину було використано як базу для економічної політики України саме тоді, коли в західних країнах почали активно відмовлятися і від теорії, і від практики неолібералізму та монетаризму. Це означало практично визнання неспроможності ринкового фундаменталізму і як теорії, і як економічної політики.

Проте якби навіть згадана доктрина не викликала жодних заперечень з боку науковців та ділових кіл Заходу, то все одно для нас вона в «чистому вигляді» була б неприйнятною. Адже для того, щоб теорія (маємо на увазі хорошу теорію) могла служити базою для розробки економічної політики тієї чи іншої держави, вона (теорія) має бути адаптованою до умов і традицій кожної окремої країни. В нашому випадку така, адаптована теорія була відсутня. А це означає, що вже із самого початку політика ринкових перетворень була запрограмована на негативні наслідки. Скажімо, використання при формуванні вітчизняної економічної політики елементів неолібералізму, зокрема забезпечення державою умов для економічної свободи всім суб'єктам господарювання, призвело до того, що первісна економічна свобода для всіх перетворилася в реальну економічну владу для небагатьох, в монополію владних економічних угруповань, а в кінцевому рахунку — в загальну групу анархії і державне безвладдя.

Дехто може запитати: а де ж були вітчизняні вчені? Чому вони не запропонували ефективну теорію і програму реформування економіки? Питання слушне і давно назріле. Тільки з відповіддю на нього забарилися. Справа в тому, що вітчизняні теорії та програми реформування економіки, що їх пропонували вчені установ Національної академії наук та вищих навчальних закладів України і які були спрямовані на підвищення ефек-

тивності вітчизняної економіки, не були затребувані політиками. Цим останнім були потрібні такі реформи, які б відкривали шлях до безконтрольної «прихвизації» національного багатства.

Тому ті вчені, котрі думали про суспільне благо, опинилися здебільшого в опозиції і до політиків, і до теорії та практики ринкової трансформації національної економіки. Доволі відомий фахівець в галузі ринкової трансформації постсоціалістичних країн, архітектор польських реформ Г. Колодко, говорячи про ситуацію, коли наукова істина залишається незатребуваною, наголошував, що надто часто наукова правота не здобуває перемоги тільки тому, що «можуть виблискувати псевдовчені або просто невігласи, на спрощені інтерпретації яких попит буває більшим, ніж на складні наукові міркування» [1, с. 30]. Так трапляється тому, пояснює Г. Колодко, що не всі люди вмють розпізнавати речі розумні та ідіотизми, особливо якщо ці останні виходять від так званих «видатних економістів.» «У всезагальному сприйнятті, — пише він, — «видатний економіст» — це відомий економіст. А відомий — це не обов'язково той, хто відкриває суть явищ і процесів, викладаючи їх у вигляді закономірностей, а той, котрий виступає по телевізору і пише в газети. А що він там пише, це вже, схоже, не настільки важливо» [1, с. 31]. Характерно, що тих, хто прагнув і прагне «виблискувати» і кого прийнято вважати «видатним економістом», в Україні в умовах ринкових перетворень набралось набагато більше, ніж тих, котрі спроможні розробляти й пропонувати суспільству дійсно наукові теорії та програми реформування економіки.

Хоча любителі «виблискувати» виявили свою повну наукову неспроможність, проте цілком підійшли на роль популяризаторів ринкового фундаменталізму неоліберального, монетаристського гатунку. А ще вони зарекомендували себе неперевершеними пропагандистами явних і надуманих недоліків економічної системи колишнього СРСР та їхнього «впливу» на стан нинішньої економіки України. Незабаром виповниться двадцять років відтоді, як та система перестала існувати, а вітчизняні «виблискувачі» й досі шукають в ній коріння усіх негативних наслідків ринкових перетворень в сучасній Україні. При цьому забувають чи просто не знають, що, як пишуть В. Геєць і А. Гриценко, Китай починав «з тієї самої економічної моделі, що існувала раніше в СРСР, і в Україні в тому числі» [2, с. 9], але зумів ВВП у порівняльних цінах збільшити у 15 разів у порівнянні з дореформеним періодом [3, с. 75]. Але Китай мав свою власну, китайську модель модернізації економіки. Команда Ден Сяопіна взяла на озброєння все краще з світового досвіду реформування економіки, але адаптувала його до китайських умов. На наш погляд, то був китайський варіант ленінського НЕПу (нової економічної політики). І реалізується ця модель по-китайськи — з активним залученням (як складової успіху) національних культурних традицій. А це означає, що Китай не був схильним до запозичень чужих теорій для національного вжитку.

Як вже зазначалося, в Україні не тільки не була затребувана національна теорія реформ, але й не було висококваліфікованих і чесних політиків, здатних з користю для суспільства впроваджувати в практику теоретичні положення та рекомендації щодо реформування економіки. Якби це було не так, то, по — перше, вітчизняна

економіка в ході ринкових перетворень не була б відкинута на рівень 50-х років. Саме через їхню бездарну економічну політику економіка України протягом 90-х років минулого століття скотилася вниз настільки, що повернутися до дореформеного максимуму (1989 р.) країна зможе не раніше, як у 2017 році [1, с. 107]. По-друге, в країні не було б ситуації, за якої усі можновладці з казковою швидкістю стали мільйонерами та мільярдерами, привласнивши багатство, створене попередніми поколіннями. Тими поколіннями, на адресу яких і сьогодні лунають звинувачення, що вони нібито не тим шляхом йшли, не з тими дружили, не тих вшановували і т. ін.

Причому відтворення ось таких можновладців відбувається, мовби по зачарованому колу: ті котрі на нижчих щаблях влади, проштовхують своїх людей на вищі, а ці останні, зрозуміло, всіляко підтримують тих, хто на нижчих щаблях. Певна річ, ті, котрі правдами і неправдами вилзли на самісіньку вершину влади, роблять все, аби там якомога довше протриматися. Ті ж, котрі нижче, мріють про наступний щабель, або ж, як мінімум, залишитися у «номенклатурній макітрі». І ніхто з них проблемами «пересічного українця» (як вони люблять називати нас з вами) не переймається. Тут наші можновладці явно сповідують принцип: давай з'їмо раніше твій обід, а потім будемо їсти кожний свій. Спочатку все народне добро «прихвизували», а далі заявили «маленьким українцям»: покладайтесь не на державу, а на власні сили.

Говорячи про це, ми далекі від думки, що в Україні геть зовсім нема людей, в тому числі і серед політиків, котрі здатні вірою і правдою служити суспільству заради зміцнення економічної могутності країни та піднесення добробуту її населення. Такі, звичайно, були, є і будуть. Але, як зазначають В. Геєць і А. Гриценко, «вони не були затребувані суспільством. їх не чули і не підтримували» [2, с. 9]. Навіть більше: на них нацьковували засоби масової інформації, аби ті знищували їх морально. Траплялось, що знищували і фізично. Аби позбутися конкурентів.

Натомість в Китайській Народній Республіці (КНР) у владних структурах в центрі і на місцях працювали висококваліфіковані професіонали, котрі разом з економістами відхилили пропонований їм неоліберальний шлях реформування економіки. Якби вони не зробили цього, то Китай спіткала б така ж доля, як і всіх постсоціалістичних країн. Характерно, що таку думку поділяють не тільки дослідники китайських реформ, а й окремі прихильники політичного та економічного лібералізму. Як пише Г. Колодко, в розмові з ним відомий американський політик Г. Кіссінджер визнавав, що якби Китай вдався до лібералізації пострадянського типу, «то в жодному випадку не отримав би успіху у вигляді небувалого економічного зростання». І цю думку в розмові з Г. Колодко підтвердив прем'єр КНР Вень Цзябао [1, с. 308]. Сам же Г. Колодко вважає, що в такому разі у Китаю справи були б ще гірші, «ніж в Росії, яка втратила за 1992–1999 рр. в результаті невдалих експериментів майже 60 % свого національного доходу» [1, с. 308].

Про високий професіоналізм китайських реформаторів свідчить і той факт, що мали місце непоодинокі випадки, коли ті чи інші реформи розроблялися і впроваджувалися в життя провінційними силами. І їхні починання були настільки вдалими, що з часом більшість з них поширювалися по всій країні. При цьому свої дії рефор-

матори підпорядковували стратегії і конкретним політичним установкам Компартії. Як зазначалося на науковому семінарі, що проходив в Інституті світової економіки і міжнародних відносин Російської академії наук, «ліберальні коментатори можуть скільки завгодно презирливо відгукуватися про китайських комуністів..., але якби КПК пішла в рознос, як КПРС, то Китай відкотився б до часів смути першої половини минулого століття» [3, с. 80].

Можливість появи на всіх щаблях влади в Україні недостатньо кваліфікованих і нечесних політиків в певній мірі зумовлена тим, що в країні не було глибокого розуміння населенням суті і можливих соціально-економічних наслідків ринкових перетворень. Справа в тому, що переважна частина населення не мала достатніх економічних знань, необхідних для того, щоб самостійно дійти висновку про можливі плюси і мінуси ринкових реформ. А тому їй покладалася на думку фахівців. Але її, як ви вже здогадалися, формували «виблискувачі» та нечесні політики. Щоб переконатися в цьому, досить заглянути в газети та журнали кінця 80-х — початку 90-х років минулого століття. В них цілком серйозно йшлося про те, що вже через рік-два після початку реформ Україна по рівню ефективності суспільного виробництва і рівню добробуту населення посідає перші місця в Європі.

Іншими словами, замість безстороннього наукового аналізу щодо можливих соціально-економічних наслідків ринкових перетворень населенню підносили міфи про райське майбутнє. Скотившись на шлях підміни наукової істини, високопосадовці не стали перейматися підвищенням ефективності економічної політики. В цьому зв'язку цілком слушною є думка Г. Колодка про те, що якщо населення не має глибоких економічних знань, «то неможливо сумістити три речі: наукову істину; істинну демократію; ефективну політику» [1, с. 403]. Таким чином, на старті ринкових перетворень Україна, не маючи наукової теорії, не мала наукової істини; не маючи висококваліфікованих і чесних політиків, не мала істинної демократії; не маючи глибокого розуміння населенням суті та можливих соціально-економічних наслідків ринкової трансформації, не могла затребувати ні національну модель реформування економіки, ні політиків, котрі могли б її реалізувати.

Тим часом в КНР знову ж таки було по-іншому. Населення розумілося на економічній політиці, оскільки вона розроблялася і здійснювалася з врахуванням національних традицій. Така політика відкривала широкі можливості для високої людської активності, знаходила підтримку і довір'я переважної більшості населення. Воно усвідомлювало, що модернізація економіки здійснюється в інтересах піднесення його добробуту і забезпечення економічної могутності країни.

Маючи різні рівні готовності до здійснення економічних реформ і різні кінцеві цілі їх проведення, Україна та Китай розійшлися і в питаннях змісту та методів реформування, і в питанні його соціально-економічних наслідків. В Україні весь зміст реформ звели практично до роздержавлення і приватизації власності та лібералізації управління економікою, в тому числі і зовнішньоекономічною діяльністю. Це була практична реалізація ідеології та програми неолібералізму, яких Україні люб'язно запропонували західні політики й економісти. Тобто запропонували те, що хотіли мати наші політики.

Адже в умовах зруйнованих державних інститутів неолібералізм ставав зручним способом перерозподілу національного багатства на їхню користь. Як зазначав Г. Колодка, в умовах слабкості економічних інститутів неолібералізм стає інструментом пограбування і розкрадання [1, с. 313].

Що й сталося в Україні. Те, що в нас прийнято називати роздержавленням і приватизацією в «інтересах всього населення», насправді було добре організованим розкраданням національного багатства горсткою найбільш спритних політиків і тінювиків. І сьогодні ми маємо ситуацію, коли менше одного процента населення володіє більш як 90 % роздержавлених і приватизованих підприємств промисловості, транспорту, будівництва, сільського господарства і фінансово-кредитної сфери. За таких умов держава неспроможна здійснювати таку фінансово-кредитну, бюджетну, науково-технічну, структурну, інвестиційну, аграрну, регіональну, зовнішньоекономічну політику, яка б найповніше відповідала інтересам і цілям різних економічних суб'єктів.

Роздержавлення і приватизація власності як один з напрямів економічної політики не слугує створенню стабільних та ефективних стимулів до праці. Адже ці останні діють головним чином тоді, коли трудовий колектив володіє засобами даного підприємства, має право на більшу частину створеного ним продукту і бере участь в ухваленні рішень про інвестиції, ціни, призначення керівників тощо. Крім того, стабільні стимули до праці матимуть місце тоді, коли на підприємстві діють програми соціального захисту, підготовки та перепідготовки кадрів. На жаль, у більшості випадків такі стимули до праці сьогодні відсутні. Курс на суцільне роздержавлення і приватизацію призвів до того, що трудові колективи ще в більшій мірі, ніж до ринкових перетворень, виявилися відчуженими від засобів виробництва, виробленого продукту і прийняття управлінських рішень. В країні в цілому та на підприємствах фактично відсутні ефективні програми соціального захисту населення. Нерівномірний розподіл власності, а отже і доходів, негативно позначається на економічному зростанні і макроекономічній стабілізації. А це означає, що, розпочинаючи роздержавлення і приватизацію на основі неолібералізму, Україна заздалегідь була приречена на неуспіх.

В той час, як в Україні економічна лібералізація супроводжувалася руйнуванням державних інститутів, в Китаї державні інституції забезпечували успіх реформам. Як зазначає В. Гельбрас, китайська модель економічного зростання спрацювала тому, що держава там «діє як верховний власник землі і природних ресурсів, як власник найбільш важливих ланок в основних галузях виробництва і сфери послуг. Вона є творцем і власником майже всієї банківської системи і керівником-фінансовою» [4, с. 76]. Все це дозволяє державі свідомо і цілеспрямовано визначати рамки використання інституту ринку як інструмента соціально-економічного розвитку. Більше того, будучи верховним власником в основних галузях виробництва, сфері послуг та банківській системі, держава спрямовує реформи на побудову «соціалістичної ринкової економіки», в якій органічно поєднуються планові та ринкові механізми господарювання. Причому китайські політики та науковці наголошують, що в їхній системі господарювання головним є план, а ринок виконує допоміжну роль. Характерно, що китайська офіційна по-

літична економія сторонила безплідних дискусій на зрок тих, що вели українські «виблискувачі», вкладаючи господарський механізм ХХ століття у свого роду прокрустове ліжко, на якому було місце або плану, або ринку. Китайські економісти виходили з реальностей сучасної економіки, а вони (реальності) переконують, що вже на початку ХХ століття не існувало країн з чисто плановою або чисто ринковою економікою. Що існувало, так це економіки з переважанням плану або ринку. Навіть в СРСР, економіку якого багато хто називає «адміністративно-командною», використовувалися обидва згадані нами механізми. Більше того, коли говорять про «тотальне планування з Москви», то забувають про те, що з більш як 24 мільйонів найменувань виробів лише 24 тисячі (0,1 %) контролювалися Держпланом. З іншого боку, навіть у США, де, на думку вчених утвердилася консервативна модель змішаної економіки, поряд з ринковим механізмом використовуються елементи планування, програмування та прогнозування.

Про співвідношення плану і ринку ми згадали для того, щоб показати некоректність в науковому плані тверджень про те, що Китай нібито трансформує в напрямі ринку, тобто в напрямі капіталізму. Щоправда, в таких твердженнях можна помітити й етичну некоректність, оскільки вони розходяться з офіційними заявами китайських політиків і вчених щодо кінцевих цілей модернізації економіки. Це розходження нам нагадує ситуацію, коли б до людей, котрі будують храм, підійшли якісь сторонні особи або просто невігласи і почали говорити, що ті не храм будують, а корчму. Іншими словами, на наш погляд, праві ті дослідники, котрі визнають, що «офіційна орієнтація КПК на соціалізм не виглядає чистою риторикою» [3, с. 80].

Звичайно, наших неоліберальних «виблискувачів» можна зрозуміти: роблячи спроби тлумачити соціально-економічні досягнення Китаю як наслідок просування по шляху до капіталізму, вони тим самим прагнуть захистити себе від звинувачень у некомпетентності, а неолібералізм — від звинувачень у непродуктивності. В такому випадку у прихильників неолібералізму виникає можливість всю відповідальність за негативні наслідки ринкових перетворень в Україні покласти на «радянську спадщину».

На старті ринкових перетворень, особливо після розпаду СРСР, вітчизняні політики та економісти не раз декларували необхідність здійснення структурної перебудови економіки та інвестиційної політики. З цією метою слід було виявити доцільність існування деяких базових галузей промисловості в попередніх обсягах, орієнтуватися на випереджаюче зростання виробництва предметів споживання, збільшення фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, утримання норм інвестицій в національному доході на тому рівні, який Україна мала за часів перебування у складі СРСР (25–26 %). На жаль, жодна з названих позицій не знайшла належного втілення в економічній політиці держави.

Скажімо, замість політики позитивних структурних зрушень в економіці, в країні було взято курс, який призвів до руйнування таких базових галузей економіки, як машинобудування, приладобудування, електронне виробництво тощо. По всій країні своєрідними пам'ятниками безгосподарності догніваються високотехнологічні підприємства військово-промислового комплек-

су, які при продуманій економічній політиці могли б бути важливими наповнювачами державного бюджету.

Не сталося і випереджаючого зростання виробництва предметів споживання, яке красномовно обіцяли реформатори та їхні адвокати, коли на всі заставки критикували політику Радянського Союзу щодо забезпечення більш швидкого зростання виробництва засобів виробництва. Більше того, відкривши внутрішній ринок для іноземних товарів, Україна практично знищила свою легку промисловість. За нашими підрахунками, 80–90 % промислових товарів, що їх купує населення України, мають іноземне походження. А це означає, що всі ми мимоволі стаємо донорами чужих економік.

Не кращі справи і з фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Так, через недофінансування науки кількість фахівців, безпосередньо зайнятих науковою і науково-технічною діяльністю скоротилася з 1991 року більш як на 60 %. А це означає ніщо інше, як зниження інноваційного потенціалу держави та гальмування економічного розвитку. Недофінансування науки призвело до того, що в науковій діяльності використовуються застарілі експериментальна, технологічна й інформаційна бази та методи досліджень [4, с. 179].

Тим часом в Китаї структурна політика дає позитивні результати. По-перше, всі базові галузі примножили свій потенціал і стали експортоорієнтованими. Особливо швидко експортне виробництво розвивалося у спеціально створених вільних економічних зонах (ВЕЗ), де сьогодні виробляється майже 60 % ВВП країни [5, с. 78]. Причому китайське керівництво змогло схилити іноземних інвесторів до інвестування у виробничі лінії, які є носіями науково-технічного прогресу. За роки реформ на розвиток експортного потенціалу було використано понад 760 мільярдів доларів прямих іноземних інвестицій [6, с. 62]. Цього, на жаль, не можна сказати про вільні економічні зони України. Замість того, щоб стати рушійною силою розвитку всієї вітчизняної економіки, як це має місце в Китаї, вони здебільшого були перетворені у центри відмивання тіньових, втому числі і криміногенних, капіталів.

По-друге, на відміну від України, роздрібна торгівля якої перенасичена іноземними товарами, Китай постійно розширює виробництво і підвищує якість товарів та послуг на внутрішньому ринку. При цьому він, як правило, не допускає іноземний капітал до прибуткової роздрібною торгівлі на своїй території. Більше того, як зазначають спеціалісти, незабаром Китай сам почне викуповувати підприємства роздрібною торгівлі та фінансової сфери у найбагатших країнах світу, в тому числі і в США [1, с. 310].

Характерно, що на фоні світової фінансово-економічної кризи, зв'язаної з обвалом платоспроможного попиту в США і країнах Європейського союзу (ЄС) і з відповідним спадом обсягів роздрібних продажів на їхніх ринках, керівництво КНР не воляло про фінансову допомогу, як це роблять наші керівники, а саме фактично надавало допомогу згаданим країнам, купуючи їхні казначейські зобов'язання. Так, із 1,9 трильйона доларів золотовалютних резервів 2008 року 652,9 мільярда доларів були розміщені в американські казначейські зобов'язання і ще 370 мільярдів доларів — в цінні папери американських корпорацій [6, с. 62]. Діючи таким чином, китайське керівництво намагається сприяти якнайшвидшому відродженню

попиту на китайську продукцію, оскільки 1 % зростання внутрішнього попиту в США і ЄС викликає зростання обсягів виробництва в Китаї на 5–6% [5, с. 79].

По-третє, за роки реформ розвиток економіки КНР відбувався не тільки за рахунок великих обсягів прямих іноземних інвестицій, про які вже згадувалося, а й завдяки надвисоким нагромадженням. Протягом останніх двадцяти років інвестиції в основний капітал становили 30–55 % ВВП [5, с. 77]. Причому значні кошти спрямовувалися на розвиток таких пріоритетних галузей економіки, як електроенергетична, гірничорудна, оборонна, електронна, металургійна, машинобудівна, нафтова і нафтохімічна промисловість. Поряд з цим реалізувалися програми щодо будівництва соціального житла, розвитку транспорту, науки, освіти, охорони здоров'я тощо.

Особливої уваги і виваженого підходу в умовах ринкових перетворень вимагає аграрний сектор економіки, оскільки саме тут ринковий механізм найповніше виявляє свою обмеженість. Проте розробники економічної політики і ті, хто її реалізував, проігнорували цю вимогу. Їхня політика обернулася для України руйнуванням галузей промислового птахівництва, свинарства, вівчарства, льонарства і хмелярства, втратою 85–90 % фізичного капіталу, зuboжінням соціальної сфери села, зникненням з карти України більш як чотирих тисяч сіл та іншими негативними наслідками [7, с. 136, 141]. Причому ці процеси продовжують набирати обертів.

Натомість аграрна політика Китаю спрямована на реалізацію корінних національно-державних економічних інтересів. Свідченням цього може бути хоча б те, що тут навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи, з одного боку, стимулюють збільшення виробництва сільськогосподарської продукції шляхом надання субсидій фермерам (у 2008 році вони зросли удвічі в порівнянні з 2007 роком), з іншого боку, розвивають інфраструктуру сільських районів, здійснюють заходи щодо підвищення життєвого рівня селян. Більше того, в 2008 році прийнято рішення створити єдиний механізм соціально-економічного розвитку міста і села, тобто взято курс на подолання істотних відмінностей щодо рівня і якості життя в місті та селі. Звичайно, проголосити курс — це одне, а реалізувати його — інше. Проте в нас немає сумнівів в тому, що його буде реалізовано.

Говорячи про китайську модель реформування економіки як взірць для наслідування, ми не акцентували увагу на ще не вирішених проблемах, таких, наприклад, як забезпечення повної зайнятості та деякі інші. Це окрема тема дослідження. Та й не в них справа. В нашому випадку ставилось завдання показати суспільству, що поперше, була альтернатива неоліберальній концепції та програмі реформ, але Україна нею не скористалася, і, по-друге, підштовхнути українських політиків до думки про необхідність глибокого вивчення і неупередженої оцінки китайської моделі модернізації економіки з метою врахування її сильних сторін при корекції вітчизняних реформ.

Беручись за цю справу, слід, щонайменше, з повагою ставитись до китайського вибору кінцевої мети і не тлумачити її на свій копил, тобто не видавати будівництво соціалізму за капіталістичну трансформацію. У протилежному випадку є ризик нічого не взяти з китайського досвіду. Але це небажано, якщо взяти до уваги універсальність цього досвіду і те, що, як визнають

фахівці, «в нашу епоху, коли так виразно оголилися вади сучасного капіталізму і світ шукає альтернативні суспільні форми, китайський досвід стане немалим внеском у пошук цих форм» [3, с. 81]. До речі, цей досвід, починаючи з 1986 року, успішно використовує 85-мільйонний В'єтнам, який навіть при несприятливих зовнішніх обставинах кожні десять років подвоював рівень ВВП [1, с. 306–307]. Сьогодні ми не можемо сказати, що Росія та Індія також скористалися китайським досвідом, але є всі підстави стверджувати, що їхні успіхи в економічному розвитку стали можливими не завдяки неолібералізму, а завдяки відмові від нього. Скажімо, в Росії це сталося у післяєльцинський період.

На нашу думку, китайський досвід не залежно від того, чи подобається нашим політикам державно-політичний устрій КНР чи ні, вартий того, щоб запозичити в нього розуміння принаймні трьох речей: при реформуванні економіки треба мати хорошу теорію і програму реформ; починаючи реформи слід мати висококваліфікованих і чесних політиків, здатних реалізувати програму реформ з користю для суспільства; крім усього іншого, реформи потребують ще й високоосвіченого суспільства, яке б розуміло суть реформ і можливі їхні наслідки.

Саме за таких умов економічна політика буде базуватися не на ринковому фундаменталізмі як різновиду ідеологічного фанатизму, а на наукових знаннях, в тому числі і тих, що добути економічною практикою.

Зрозуміло, що сьогодні може йти мова не про створення програми реформ, а про удосконалення існуючої. Основними напрямками такого удосконалення, якщо брати до уваги китайський досвід, мають бути:

- впровадження дійової системи державного регулювання економічних та соціальних процесів шляхом розвитку на національному і регіональному рівнях таких його форм, як програмування, прогнозування і планування;

- створення в базових галузях потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), які б повністю належали державі або в яких держава володіла контрольним пакетом акцій. Це дало б можливість державі ефективно контролювати рух товарних і грошових потоків як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, і мати в своєму розпорядженні потужних бюджетоутворюючих суб'єктів господарювання;

- посилення ролі держави у фінансовому секторі, що дасть можливість більш успішно витримувати удари світових фінансово-економічних негараздів;

- здійснення структурної перебудови вітчизняної економіки на основі нового технологічного укладу;

- повернення довіри населення до державних структур і забезпечення довіри до підприємницьких структур, а також відновлення довіри бізнесових структур до влади.

Щодо кадрового забезпечення реформ, то воно також посильне нашому суспільству. На всіх щаблях державного управління, в усіх сферах народного господарства є чимало фахівців, готових віддати свій талант, вміння, досвід служінню суспільству. Тільки вони мають бути затребувані для виконання ролей «першої скрипки» на всіх рівнях суспільної ієрархії.

При вирішенні кадрової проблеми не останню роль має відіграти посилення відповідальності керівників за прийняті управлінські рішення. В цьому зв'язку ми цілком підтримуємо думку провідних вчених про особи-

сту відповідальність вітчизняних реформаторів, котрі довели економіку до розвалу, а народ, до зубожіння і при цьому привласнили багатство, нагромаджене попередніми поколіннями [2, с. 9]. Нам думається, що таку ж відповідальність повинні понести і ті, хто за гроші чи через свої політичні симпатії свідомо брехали і продовжують брехати населенню про «великі переваги неолібералізму». Як пише Г. Колодко, вони «одурманюють людей, маніпулюють їхніми поглядами на ідеологічні потреби, підштовхують до неправильного політичного вибору» [1, с. 403].

Протистояти цьому, звісна річ, нелегко. Але можливо. Першим кроком в цьому напрямі може бути активізація самоосвіти населення. Спонукає до цього повинні ті вчені і політики, котрі не відступають від істини заради грошей, нагород і посад. Вони служать суспільству.

Література

1. Колодко Гжегож. Мир в движеніи (пер. с пол. Ю. Чайникова) / Гжегож Колодко. — М. : «Магистр». 2009. — 575 с.

2. Геєць В. Навігатор у блукаючому світі (Роздуми над прочитаним) / Геєць В., Гриценко А. // Економіка України. — 2009. — № 9. — С. 4–18.

3. Китай: универсальная модель модернизации // Мировая экономика и международные отношения. — 2009. — № 8. — С. 69–81.

4. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / Відповідальний редактор Ю. В. Кіндзерский. — К., 2007. — 408 с.

5. Гельбрас В. Тридцатилетие эпохи «реформ и открытости» в Китае / Гельбрас В. // Мировая экономика и международные отношения. — 2009. — № 6. — С. 73–83.

6. Новоселова Л. КНР: инвестиции в преодоление кризиса / Новоселова Л. // Российский экономический журнал. — 2009. — № 1–2. — С. 61–73.

7. Кукурудза І. Реформування аграрних відносин в Україні: методи, наслідки, перспективи / Кукурудза І. // Вісник Черкаського університету. Серія: економічні науки. — 2007. — Випуск 103. — С. 135–148.